

تلاش برای احیای صنعت چرم

نویسنده: زیلا علیزاده

مقدمه

پوست یکی از اقلام عمده صادراتی ایران است که بعد از قالی و خشکبار سومین کالای ارزآور محسوب می‌شود. با کمال تأسف تاکنون کمتر گزارش جامعی که نشانگر اهمیت اقتصادی و تعیین کننده خط مشی آینده این کالا باشد ارائه شده است. با توجه به رشد اقتصادی روزافزون در زمینه صنعت چرم در کشورهای جهان (بویژه کشورهای در حال توسعه) بی‌توجهی به این کالایانهای جهان‌ناپذیری را متوجه اقتصاد کشورمان می‌سازد.

در سال‌های اخیر کارخانجات چرم سازی مدرن و بزرگی در کشور ما شروع بکار کرده‌اند، ولی مانند هر رشته دیگری از صنایع این بخش نیز وابستگی‌های خود را به کشورهای خارجی حفظ کرده است. با وجود این کارخانجات مدرن، دباغی سنتی دیگری نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای تکنیکی باشد هر کوششی در جهت استفاده از روش‌های علمی و پیشرفته دباغی سبب استقلال چشمگیر صنعت چرم سازی می‌شود.

نبود مدیریت صحیح و برنامه‌های آموزشی و کارآموزی‌های فنی، بسط نیافتن رشته‌های تخصصی در دانشگاهها، عدم دسترسی به متون علمی و فنی توانایی و آگاهی دست‌اندرکاران را در سطحی پائین‌تر از نیازهای این صنعت پیشرفته قرار داده است. به همین جهت علاوه بر وابستگی‌هایی که از لحاظ مواد شیمیایی و ماشین‌آلات وجود دارد، از لحاظ نیروی انسانی متخصص نیز این وابستگی شدید می‌باشد.

چرم چیست؟

بشراولیه در جستجوی پوشش برای بدن، مسکن و غذای خود به برگ بزرگ درختان و یا پوست شکار خود پناهی می‌برد و اغلب به دلیل بزرگی، محکم و گرم بودن، پوست شکار را انتخاب می‌کرد اما این پوست سه اشکال بزرگ داشت. ۱- ترومناک بود ۲- اگر به صورت ترره‌های شد، بویژه در هوای گرم، سو و پشم آن می‌ریخت متعفن و فاسد و حتی پاره پاره می‌شد. ۳- پوست خشک شده به صورت حالت انعطاف پذیر و نرمی خود را از دست می‌داد و پخته چرمی سخت و شکننده تبدیل می‌شود و در صورت

چرم و پوست بود.

● چرم بدست آمده از پوست گوسفند ایرانی از کیفیت، انسجام و استحکام بسیار بالایی برخوردار است.

● صنعت چرم به عنوان مجموعه‌ای از هنر و تخصص آنچه که می‌توانست باشد بسیار فاصله دارد.

● لباس و زره ایرانیان از حدود سنه ۵۵۰۰ قبل از میلاد از جنس

ناشدن شکسته و برای لباس غیر قابل استفاده می‌شد.

پوست‌های خام گاو و گوسفندی بوسیله عمل دباغی به چرم تبدیل می‌شوند. روش‌های مختلفی برای دباغی پوست وجود دارد و همه آنها تغییرات زیر را در پوست خام بوجود می‌آورند.

۱- پوست دباغی شده فاسد نمی‌شود ۲- بعد از دباغی پوست سخت و شکنند منشد و قابل انعطاف و استفاده باقی می‌ماند. روش انتخاب شده برای دباغی پوست بستگی به نرمی، سختی، کشندار بودن و محکم بودن چرم خواسته شده دارد.

روش‌های عمده در دباغی سنتی عبارت بود از استفاده از دود و عصاره‌های دباغی که از چوب و برگ درختان، روغن حیوانی و روغن ماهی، و نمک‌های ویژه بدست می‌آمد. رایج‌ترین نمک مصرفی زاج سفید بود که اکنون نمک‌های کرومیم، که به چرم یک رنگ آبی متمایل به سبز ایجاد می‌کنند، جایگزین آن شده است. بعد از پی بردن بشر به اینکام عمل دباغی پوست‌های خام قابل استفاده می‌شوند.

مصارف زیادی برای آن پیدا شد از جمله ساختن کفش، لباس، کیف، زنجیل، ابزار کار، تازیانه و... موارد بیشمار استفاده از چرم تقاضای بشر را به انواع گوناگون چرم با خواص مختلف بوجود آورد.

تاریخچه صنعت چرم در ایران

گرچه پیدایش این صنعت در ایران بطور دقیق روشن نیست، ولی آثار باستانی بیانگر استفاده از چرم بویژه در تهیه کفش و جنگ افزار در نوار غربی کشورمان می‌باشد. برابر تحقیقات و مطالعات انجام گرفته می‌توان از ۱۵۰۰ سال پیش از میلاد وضعیت لباس پوشیدن ایرانیان را بررسی نمود. در ایسن دوره از پوستین‌های بلند و بی‌آستین استفاده می‌شد که ناپشت زانواد امده اشتفاست و محقق روسی "ایگورد یا کوفت" می‌گوید: مردم ثروتمند از پوستهای گران بها نظیر "یوزپلنگ" و افرادی بی بضاعت از پوست "گوسفند" استفاده می‌کردند بخصوص این رسم راسی توان در نزد "مانقانیان" و حتی خود مادها جستجو نمود. لباس وزرما ایرانیان از حد و سنه ۵۵۰ قبل از میلاد، از جنس چرم و پوست بوده و نیز

در اوستا اشاراتی در مورد حیواناتی از قبیل سگ آبی و سایر پستانداران دریائی شده است که پوست قابل استفاده دارند و نیز بر اساس اسناد مهم و تاریخی پوست ساخت ایران پس از ظهور اسلام در تمام کشورهای اسلامی مصرف می‌شد که شامل پوست حیوانات وحشی و اهلی بود. در ایران عمل دباغی عمدتاً با استفاده از مواد گیاهی صورت می‌گرفت ولی اکثر دستورالعمل‌های دباغی به دلیل سری بودن، مراحل تولید از سوی صاحبان کارگاهها از بین رفته و آنطور که باید پیشرفت ننموده است.

این امر حتی در قرون معاصر و تا سال ۱۳۱۲ نیز به چشم می‌خورد. دباغخانه‌ها بدون برخورداری از تکنیک و علوم جدید به ساخت چرم اشتغال داشتند و نتوانستند به تحولی اصولی، از لحاظ ماشین‌آلات پردازش پوست و مواد اولیه مورد نیاز، همپای تحولات روبه رشد صنعت چرم در سایر نقاط جهان دست یابند. با وجود ۶۰ سال قدمت صنعت چرم در

ایران هیچگونه ماشین و ابزار آلات پردازش ساخته نشده و هیچ مواد بی‌برای رفع نیاز آن تولید نگشته است. و اگر هم چنین بود مورد بی توجهی قرار گرفته است. این صنعت در گمنامی بسربرد و عوامل مهم بازدارنده آن نیز کم نبود و هنوز هم صنعت چرم از آنها بمشقت متأثر می‌باشد. حال آنکه این صنعت از جمله صنایعی است که مواد مورد نیاز آن تا حد خود کفایتی در داخل موجود می‌باشد. اولین کارخانه چرم سازی در سال ۱۳۱۲ در شهر همدان تأسیس گردید و دو سال بعد یعنی در سال ۱۳۱۴ کارخانه دیگری در تبریز بوجود آمد. متأسفانه طراحان ایجاد کارخانجات جدید چرم سازی توجه چندانی به وجود پوستهای سبک کمدار ایران به دلیل استفاده از گوشت حیواناتی مانند گوسفند و بز و به وفور موجود بود نکردند و این قبیل پوستها از سالهای آخر قرن گذشته (ه.ش) به صورت نمک سود و یا سالامبور از کشور خارج می‌شد و اکنون نیز می‌شود.

ویژگیها، خصوصیات و درجه بندی پوستهای ایران

پوست های گوسفندی و بره های ایران نسبت به سایر پوستهای گوسفندی و بره های کشورهای تولیدکننده عمدتاً همان ازمرغوبیت بسیار بالایی برخوردار است. چرم بدست آمد از پوست گوسفند ایرانی دارای انسجام و استحکام و کیفیت بالایی است که در تهیه لباسهای چرمی شیک و گرانبه بکار می رود. پوست پس از مراحل اولیه لاش گیری توسط سورت چینی درجه بندی می گردد. این درجه بندی بر اساس تجربیات افراد و با توجه به استانداردهای موجود کشور با استفاده از چشم و دست صورت می گیرد و به همین لحاظ احتمالاً تا ۱۰ درصد خطاب بسیار زیاد است. در زمینه پوست گاو و گوساله های درجه بندی ویژه و مشخصی وجود نداشته است ولی در سال ۱۳۶۱ مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی مبادرت به تدوین استاندارد این نوع پوست نمود ولی این امر بواسطه نبودن ضمانت اجرائی عملاً هیچگونه تأثیری بر کیفیت پوست خام عرضه شده کارخانجات نداشته است. با توجه به مشخصه های وزنی و سطحی ارائه شده از سوی سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد فاو و وزن و سطح انواع پوست کشور ایران به نسبت وزن و سطح انواع پوست کشورهای نظیر ایالات متحد آمریکا، آرژانتین و برزیل در زمینه پوست گاو و گوساله ای و کشورهای نظیر نیوزیلند و استرالیا در زمینه پوست گوسفندی بسیار کمتر است که خود تا حدودی گویای سیستم ضعیف دامپروری، تغذیه دام، کشتار و پوست کنی در ایران می باشد.

تولید و مصرف انواع پوست و چرم در ایران

در زمینه تولید و مصرف انواع پوست تا کنون آمار قابل استفاده ای از سوی مراکز مربوطه ارائه نگردیده است اما با توجه به آمارهای سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد میزان تولید پوست گاو و گوساله ای حدود ۹/۱ میلیون جلد معادل ۲۲/۸ هزار تن در سال ۱۳۶۳ بوده است که اندکی افزایش نسبت به

سال ۱۳۵۴ نشان می دهد. ایران از لحاظ تولید پوست گاو در جهان مقام سی و هشتم را در سال ۱۳۶۳ دارا بوده و ۵/۰ درصد سهم جهانی را به خود اختصاص داده است با توجه به صنعت کفش نسبتاً خوبی که در ایران وجود دارد و پوست گاو کیسه بصورت چرم زبیره و رویه در این صنعت مورد استفاده قرار می گیرد، کمبود شدیدی از لحاظ این نوع پوست احساس می گردد. از لحاظ پوست گوسفند و بره و بز و بزغاله متوسط سهم جهانی ایران طی سالهای ۶۳-۳۵ به ترتیب ۵ و ۶ درصد بوده که از لحاظ پوست گوسفند مقام پنجم و از لحاظ پوست بز مقام چهارم را در جهان دارد.

بر اساس آمارهای فاو مقدار تولید چرم سنگین گاو حدود ۶ هزار تن در سال ۱۳۶۳ بوده است که کاهش چشمگیری را نسبت به سال ۱۳۵۴ با تولید ۹/۵ هزار تن نشان می دهد که متوسط نرخ کاهش معادل ۵ درصد در سال و سهم جهانی ایران از این حیث برابر ۲/۱ درصد در سال ۱۳۶۳ بوده است. بطور کلی در زمینه تولید چرم سنگین و سبک گاو، به رغم کمبود مواد اولیه پرستی در داخل کشور، شاهد فعالیت نسبتاً خوبی هستیم حال آنکه در زمینه چرم سبک گوسفند و بز با وجود مواد اولیه کافی با عدم فعالیت مطلوب مواجه هستیم. طراحی واحدهای کارخانجات چرم سازی کشور به گونه ای بوده که تولید اصلی آنها را چرم زبیره، رویه و کفی از پوست سنگین شامل می شده و تولید چرم از پوست سبک به عنوان یک فعالیت فرعی محسوب می گردیده است. عوامل موثر بر این شکل گیری تولیدات چرمی، عمدتاً به سیاست های عمومی و غلط قبل از پیروزی انقلاب اسلامی برمی گردد. این صنعت به عنوان مجموعه ای از هنر و تخصص از آنچه که

می توانست باشد بسیار فاصله دارد و صنعتی که روزی خود کفا و مستقل بود امروزه به صورت صنعتی وابسته و فقیر درآمده است. کمبود مواد اولیه شیمیائی تسلی حدود ۸۵ درصد و ماشین آلات چرم سازی گرچه از عوامل عمده وابستگی محسوب می شوند ولی معضلات

مربوط به دامپروری کشتار، پوست کنی و نگهداری پوست، نخستین و مهلکترین ضربات را بر بیکر صنعت چرم وارد می سازند. بی تفاوتی و نبود علاقه در جهت قطع وابستگی در شمارای از چرم سازان و صادرکنندگان سالامبور را نیز باید بهر این معضلات افزود. گرچه مرکز بهبود پوست و چرم در زمینه تعلیم کارشناسان فعالیت دارد و در بعضی موارد نیز بهترین ماشین آلات و مواد شیمیائی از خارج وارد شده است، ولی چرمهای تولیدی از کیفیت نامطلوبی در مقایسه با سایر نقاط جهان برخوردار است.

وضعیت کنونی کارخانجات چرم سازی و علل آن

به دلیل عدم توجه به مسائل دامداری در ایران و بدو برخورد با وضعیت خاص این کشور، کارخانجات چرم سازی طراحی، احداث گردیدند و اگر چه در کنار خود وبه عنوان محصولات فرعی به ساخت چرم از پوست سبک می پرداختند لیکن تولید اصلی آنها چرم رویه، زبیره و کفی از پوست سنگین بود و به همین دلیل با گسترش کارخانجات چرم سازی و به دلیل کمبود پوست سنگین نه تنها در مواد شیمیائی بلکه در مسائل تأمین پوست نیز نیاز به واردات شدیدی احساس گردید و متعاقب آن چنان به مسئله واردات پرداخته شد که بتکار و نبود کمی توانست چرم سازان ایرانی را به سوی ترقی و تکامل سوق دهد، کنار گذاشته شد و پیروی از آنچه کمبستی ماسارا می توانست باعث گردد، مد روز گردید و حتی علاقه به استفاده از پوستهای سنگین ایرانی به دلیل سطح کم آن روز بروز کمتر شد و بیم آن می رفت که پوست سنگین بی استفاده باقی ماند. طی سالهای ۱۳۳۰ تا ۱۳۵۰ کارخانجات متعددی بوجود آمدند که کثرتاً سنتی و بدون تخصص کافی و تنها بر اساس یادداشتها و دستورالعملهای خارجی و با استفاده از تجربه موروثی بکار ادا می دارند و تکرار ایجاد کارخانجات چرم حاصل از پوست سبک بوجود نمی آمد و شکل نمی گرفت.

در سال ۱۳۵۰ خوشبختانه نخستین کارخانه مستقل چرم سبک بنام چرم ملی ایجاد و شروع بکار نمود و

عقب نشینی بیشتری می کنند .

در زمینه محدودیت ورود ماشین آلات و ساخت داخل کوششهایی بعمل آمده لکن ساخت ماشین اندازه گیری چرم ، برابر با استانداردهای بین المللی امیدهای جدیدی را بوجود آورده که امیدواریم گسترش یابد .

صادرات و واردات انواع پوست و چرم

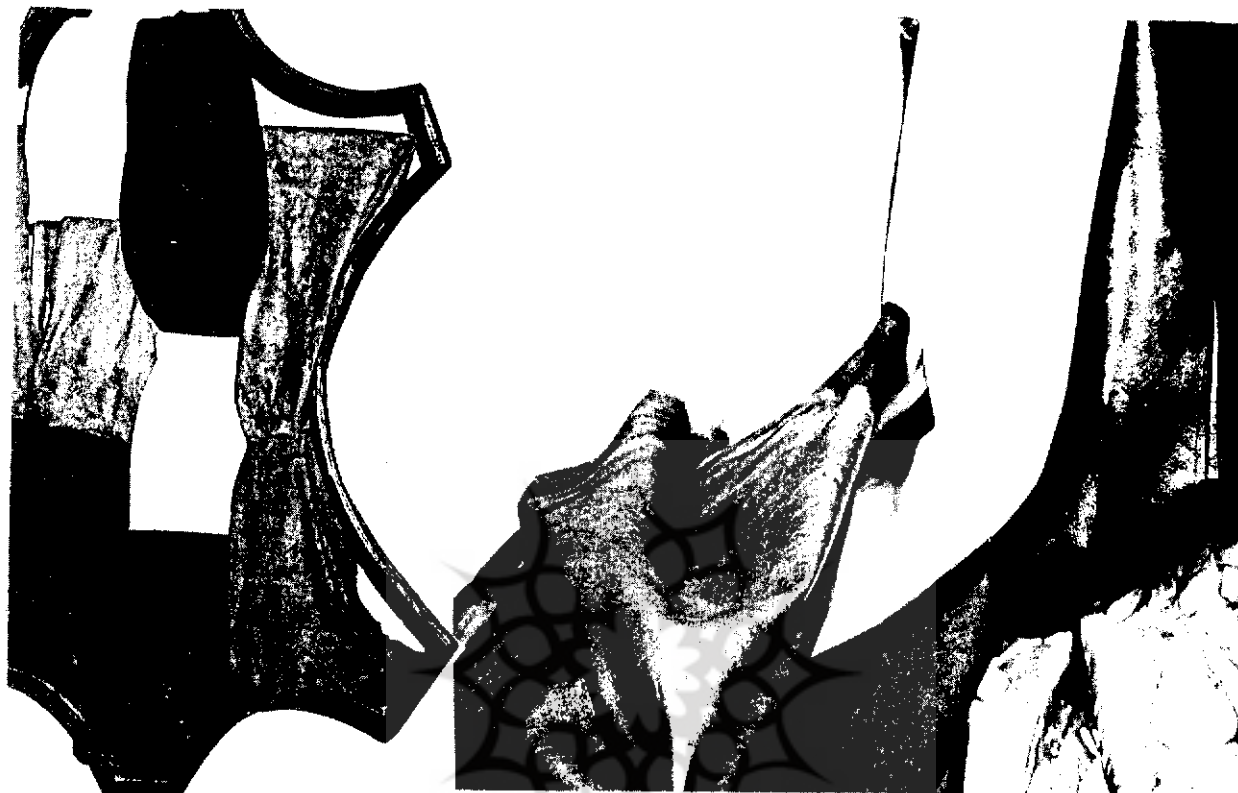
اطلاعات و آمار موجود در زمینه صادرات و واردات انواع پوست و چرم بروشنی نشان می دهد که کشور ایران طی ده ساله ۳۶-۱۳۵۴ صادر کننده عمده پوست (سالامبور) گوسفند و واردکننده پوست گاو گوساله بوده و صد و انواع چرم و همچنین به مقدار ناچیزی صورت می پذیرفته است . در میان صادرات کالاهای غیر نفتی ، پوست از اهمیت ویژه ای برخوردار بوده است . بطوری که طی سالهای ۴ و ۶۶۶ بعد از قالی و خشکبار سومین کالا در جهت تامین ارز محسوب می شد ما ست ، در صادرات از لحاظ محل صدور پوست خام (سالامبور) بکلاً از صادرات کالاهای غیر نفتی که در سال ۱۳۵۴ ، برابر ۸۲/۴ درصد بوده است طی سالهای بعد روندی افزایشی را در پیش گرفته بطوریکه در سال ۱۳۶۰ حدود ۱۵/۷ درصد از حاصل از صدور کالاهای غیر نفتی از محل صدور انواع پوست (سالامبور) گوسفند و بز بود ما ست ، در سال ۱۳۶۱ نیز این نسبت حدود ۳۱/۱۴ درصد برآورد شده است ، صادرکنندگان پوست سبک گوسفندی در کشور به چند گروه تقسیم می شوند : قسمت اعظم صادرات پوست گوسفند اتحادیه صادرکنندگان پوست ، سالامبور و چرم و مقداری نیز پوست گوسفند مرغ نشینان یا به صورت پای پای و یا به صورت آزاد با کشورهای همسایه صورت می گیرد . از سال ۱۳۶۱ به بعد نیز مقداری صادرات از سوی سازمان گوشت کشور انجام گرفته است ، در این میان افرادی سود جو نیز دست به صدور چاق پوست (سالامبور) می زنند که با کمال تأسف باید گفت این گروه حجم زیادی را در دست دارند ، تا پیش از انقلاب صادرکنندگان بصورتی کاملاً آزاد دست اندرکار صدور پوست خام بودند و هیچگونه مسیاست و برنامه و

دو سال بعد یعنی در سال ۱۳۵۲ سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران ما موریت یافت که طرحهایی را در زمینه چرم حاصل از پوست سبک در نقاط مختلف کشور پیاده نماید .

بعد از سال ۵۲ و توسط بانک توسعه کشاورزی و طرح چرم از پوست سبک در شیراز و معان اجرا گردید و نیز در جوار همین طرحها کارخانه ویزهای برای ساخت خزه پوشاک حاصل از آن در استان مازندران بوجود آمد که متوانستند مقداری از پوستهای داخلی را به چرم تبدیل نمایند .

از سال ۵۸ تا کنون فکرایجاد کارخانجات چرم از پوست سبک بیشتر شکل گرفت و طرحهای زیادی توسط وزارت صنایع مورد بررسی قرار گرفت . بهر حال در حال حاضر متجاوز از ۱۸۲ کارخانه و کارگاه ساخت و تولید انواع چرم در سراسر کشور به فعالیت اشتغال دارند و تعداد کارگرانی که در این رشته فعالیت می نمایند ، از مرز چهار هزار تجاوز می نماید .

طی سالهای ۱۳۵۹ و ۱۳۶۰ با توجه تغییرات در تعرفه های گمرکی و محدودیت در واردات ، وضعیت کارخانجات چرم سازی تا حدودی تغییر کرد . مهمترین تغییراتی که بوجود آمد مساله پوست بز است اگر چه اعداد مختلفی در مورد تولیدات پوست بز ارائه می شود که تا حدودی ضد و نقیض می باشد لکن با توجه به صادرات سالامبوری ، رقم ۴ میلیون جلد منطقی ترین آن جلوه می کند ، این رقم با اندکی کم و یا زیاد طی سالهای گذشته بصورت سالامبور از کشور خارج و از ظرف دیگر پوست گوساله و گاو وارد می شد و اگر چه کیفیت پوست بز از نظر مصرف در چرم روید قیفاً با پوستهای گوساله و گاو تطبیق نمی کند ، اما مشابهتهای بسیاری دارد . از مصرف آن در کفشهای زنانه و بچه گانه که بگذریم ، در کفشهای مردانه نیز استفاده می شود بنا بر این منوعیت صدور پوست بز با توجه به محدودیت ورود پوست خام گاو و بسیار مفید بود موباً توجه به مصاصباتی که شده است در حدود ۱ میلیون دلار صرفه جویی ارزی را باعث گردیده و اگر چه عوامل واسطه هنوز سعی دارند از طریق صدور سالامبور گوسفندی مقادیری از آن را خارج نمایند ، خوشبختانه با کوششهایی که ما ست هر روز

می‌گیرد و دلایل بازی و حق العمل‌کاری در کشور ایتالیا یافت بسیار پیچیده‌ای دارد بطوریکه بین فروشنده و خریدار تقریباً "تماس مستقیمی برقرار نیست و تنها یک سری افراد سود جو و فرصت طلب ایرانی و خارجی در این شبکه فعالیت می‌نمایند که این افراد حاکمیت مطلق در تعیین ضایعات کالا، حق کمیسیون، فروش و با عدم فروش کالا را داشته و بالاخره جهت دهندگان اصلی روند صادرات سالامبور ایران هستند.

منابع:

- ۱- سازپوست تاجرم، علی‌داهی
- ۲- سمینار صنایع چرم و فرآورده‌های آن ۱۲ و ۱۳ مرداد ۱۳۶۲
- ۳- بازار جهانی پوست، چرم و کفش چرمی شماره ۱۳

ایتالیا) خریداری خداشت و به قیمت‌هایی پائین‌تر از سالامبور خریداری می‌گردید.

اتحادیه صادرکنندگان پوست، سالامبور و چرم به‌عنوان یک اتحادیه متعلق به بخش خصوصی، تاثیر بسیاری در روند صادرات پوست و چرم و میزان و ارزش صادراتی آن دارد اعضای این اتحادیه بر اساسی کسب درآمد‌های صادراتی این کالا فعالیت چشمگیری دارند و در صورت عدم وجود این درآمد‌ها محرک قوی دیگری برای فعالیت در این زمینه و صنعت چرم متصور نیست.

بعلاوه تجار و بازرگانان عمده این بخش عظیم در بازارهای خارجی بویژه بازار ایتالیا جای پای خود را در زمینه صادرات پوست خام و سالامبور باز نمودند و حدود چند دهه است که در این زمینه فعالیت دارند. فروش سالامبور در کشور ایتالیا (عمده‌ترین طرف تجاری ایران در زمینه صادرات سالامبور) از طریق واسطه‌ها و حق العمل‌کاران صورت

کنترلی از سوی دولت بر آنان اعمال نمی‌گردد، ولی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به لحاظ برنامه ریزی در جهت خودکفایی و بالابردن ارزش صادرات غیر نفتی تحولاتی چند در این زمینه به وقوع پیوست است. صادرات پوست خام گوسفندی ممنوع شد و فقط اجازه صادرات سالامبور (پوست خام لاش گیری شده) داده می‌شود. از اواخر سال ۱۳۶۴ به لحاظ نیاز کارخانجات داخلی کفش، صادرات پوست بز به شکل ممنوع شده است و درآمد آن بر طبق مصوبه کمیته توسعه صادرات غیرنفتی صادرات سالامبور گوسفندی نیز باید توأم با صادرات کر است (نخستین مرحله پردازش پوست) به میزان ۱۰ درصد (از نظر فو تاژ، واحد سطح) صورت پذیرد. اجرای این قانون با مشکلات زیادی از جمله: کمبود امکانات ساخت کر است در داخل کشور از لحاظ ماشین‌آلات پردازش، مواد شیمیائی، متخصص و... مواجه بوده است. کفایت عوامل منجر به تولید کر است نامرغوب گردید که در بازارهای خارج (بویژه